

Quadern de treball

ESO i batxillerat

ÀMBIT HISTÒRIC

1413.

La fi del comtat d'Urgell

Balaguer

educa*

Maite Pedrol (coord.)
Raquel Codina
Mario Gené
(2012)

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament
Centre de Recursos Pedagògics
de la Noguera

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Anxi Comarcal de la Noguera

servei
educatiu
de la noguera

Jaume II el Dissortat, el darrer comte d'Urgell

Jaume II el Dissortat va ser el darrer comte d'Urgell. Va néixer a Balaguer l'any 1380 i va morir a Xàtiva, a l'edat de 53 anys, l'1 de juny 1433.

La figura històrica de Jaume II d'Urgell, el darrer comte d'Urgell, vista des d'un punt de vista actual, resulta bastant controvertida.

L'any 1408, un any després del seu casament amb Isabel, filla del rei Pere III el Cerimoniós, Jaume II va succeir al seu pare en el comtat d'Urgell, com a comte d'Urgell, vescomte d'Àger, baró d'Antillón, d'Alcolea de Cinca i de Fraga. Malgrat tot, el seu paper com a comte fou breu ja que només durà cinc anys, és a dir, fins l'any 1413.

El motiu d'aquest curt període van ser les seves aspiracions a la corona d'Aragó que van provocar una revolta que acabaria amb la seva derrota i la desaparició del comtat d'Urgell l'any 1413, que, a partir d'aleshores, va passar a formar part del patrimoni de la Corona d'Aragó.

Aquí es reproduïx un fragment que correspon a Jaume II del mural que s'exposa al vestíbul de l'Ajuntament de Balaguer (Jaume Minguell, 1971).

· Què creus que significa la corona als peus? I les cadenes?

.....
.....

· Amb la mà subjecta una llista. Quin significat creus que té?

.....
.....
.....

· Què diries que és l'objecte circular que hi ha a l'esquerra de la figura?

.....
.....

Fixa't en aquest segell de cera conservat a l'Arxiu Comarcal de la Noguera. Els segells acompanyaven els pergamins emesos pels comtes i reis i servien per garantir la seva autenticitat, per això cada comte tenia el seu propi distintiu o representació.

Et posem a l'esquerra una representació actual de la imatge de Jaume II a fi que l'apreciïs millor.

· A l'escut i a les gualdrapes s'hi representen les armes partides d'Urgell amb
i les d'Aragó amb.....
.....

Al casc hi porta un grifó alat que sosté una destral

El fons del segell està tot decorat i distribuït en quadrícules que emmarquen diferents figures, entre les quals destaca l'elefant.

Sabies que...?

L'elefant és símbol medieval de virtuts com la saviesa, l'eternitat i la pietat

Un comte que volia ser rei

Quan l'any 1410 va morir Martí l'Humà, el seu fill, Martí el Jove, feia poc que també havia mort sense descendència legítima i, com que el rei no va deixar definida la seva successió, això va provocar un conflicte successori amb diversos pretendents al tron. Malgrat que hi havia 5 aspirants a la corona d'Aragó, al final, el debat es va centrar en Ferran d'Antequera i Jaume d'Urgell.

Durant els vint-i-sis mesos d'interregne, des del 31 de maig de 1410 fins al 28 de juliol de 1412, la Corona d'Aragó va viure un dels episodis més debatuts de la nostra història. A manera de síntesi podem citar l'historiador Flocel Sabaté.

«El castellà havia jugat millor en combinar la força i la política, mentre que l'urgellenc concatenà les errades polítiques (...)» (Flocel Sabaté. Catalunya Medieval, p. 384)

De manera que els fets que es van anar succeint determinarien el favor dels diferents representants estamentals, que es decantaren pel candidat que consideraven que més podia afavorir els seus interessos.

El 1412 tingué lloc el Compromís de Casp, que va ser una reunió constituïda per nou prohoms -tres d'aragonesos, tres de valencians i tres de catalans- per decidir en votació solemne qui havia de ser el nou sobirà de la Corona d'Aragó. Els representants van escollir el candidat Ferran d'Antequera i amb aquesta resolució es va posar fi als monarques del Casal de Barcelona i es va iniciar una nova etapa amb la dinastia Trastàmara, d'origen castellà.

- Quins eren els altres aspirants a la corona?
.....
.....
.....
- Busca informació sobre aquest episodi en la bibliografia que et recomanem al final.

El dubte genealògic

Tradicionalment el debat sobre l'elecció del compromís de Casp ha estat genealògic:

- Els dos eren besnèts del rei Alfons III.
- Ferran era el nét del rei Pere III el Cerimoniós i fill d'Elionor, filla de Pere, i del rei de Castella Joan.
- Jaume considerava que era el legítim successor perquè era l'únic descendent per línia masculina del regne.

Tanmateix, has de saber el següent:

1. A la Corona d'Aragó no existia cap norma que regulés la successió reial.
2. El costum general era excloure la successió femenina; ara bé, també era acceptada la transmissió femenina dels drets successoris.
3. No va ser casual que Martí l'Humà acabés morint sense testament, ja que la mort d'un sobirà es planificava amb molt de temps sense deixar res a l'atzar.

Actualment, la historiografia descarta el dubte genealògic per fer una anàlisi més profunda del compromís de Casp. De manera que hi ha autors que consideren que el veritable perquè de l'elecció final s'ha de cercar en el transfons polític que va fer que les oligarquies estamentals acabessin decantant-se pel pretendent que s'havia manifestat com el candidat més poderós, a fi d'assegurar-se seguir governant pel sistema de pactes amb el rei.

«Els (els estaments) s'erigeixen en veritables dipositaris de la sobirania, dotats de prou capacitat i reconeixement per a designar qui ha d'ocupar el tron. La dinastia receptora de la Corona restarà condicionada per aquest origen (...).» (Flocel Sabaté. Catalunya Medieval, p. 384)

Qui és l'ascendent comú del comte Jaume i de Ferran? Quin és el parentiu?

.....

Qui eren els avis del comte Jaume i de Ferran? Quin parentiu hi havia entre ells?

.....

Quan va morir Pere III qui el va succeir com a rei? Durant quins anys?

.....

Al rei Pere III el va succeir alguna de les seves filles? Busca la resposta i explica per què?

.....

Jaume II d'Urgell es va casar l'any 1407 amb Isabel d'Aragó i de Fortià. Creus que es van casar per amor?

.....

Creus que la decisió de Casp es va basar en raons de llinatge? Per què?

.....

La revolta del comte d'Urgell

La disconformitat de Jaume II amb la decisió del compromís de Casp van provocar la revolta del comte i l'enfrontament amb Ferran I.

El conflicte s'inicià al maig de 1413 i, després de diverses derrotes de Jaume II, a finals de juliol de 1413, el comte es va refugiar al castell Formós de Balaguer, creient que la ciutat seria inexpugnable.

El propi Ferran I va dirigir el setge de la ciutat de Balaguer, capital del comtat, fins al 31 d'octubre de 1413 en què va tenir lloc la rendició de Jaume II.

Reproducció d'un fonèvol amb el qual s'assetjava la ciutat de Balaguer

Sabies que...?

Malgrat que el títol de comte d'Urgell va desaparèixer amb el comtat, l'any 1418 Alfons IV el Magnànim, fill de Ferran I, va atorgar el títol de Senyor de Balaguer al seu germà l'infant Joan i avui dia aquest títol li correspon a l'hereu de la Corona espanyola.

- Cerca informació sobre els suport militar de Jaume II en la revolta. Creus que el comte tenia possibilitats de guanyar?

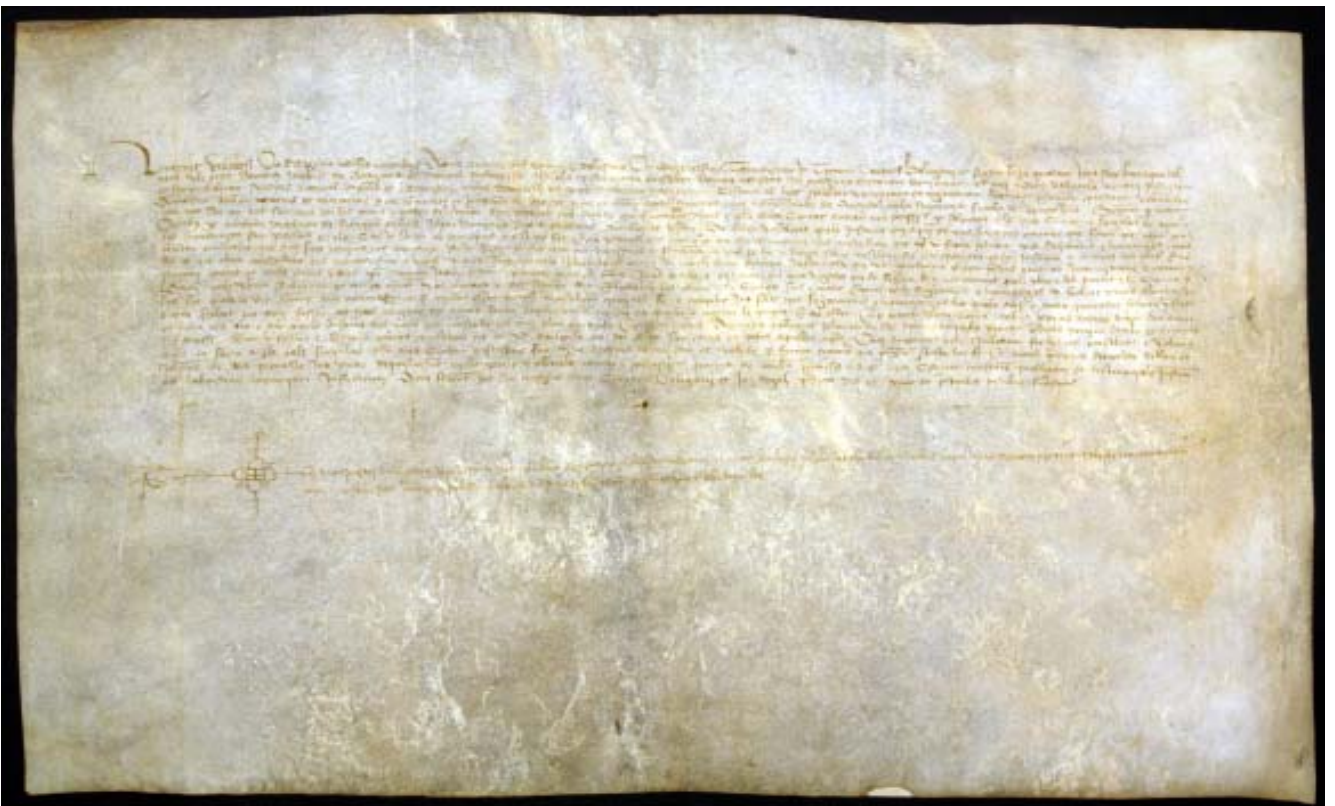
.....
.....
.....
.....

- Busca informació sobre les «bombardes» i els «fonèvols». Per a què creus que es van fer servir?

.....
.....
.....
.....

D'aquests fets a l'Arxiu Comarcal de la Noguera conservem dos pergamins:

PERGAMÍ DE PRIVILEGIS 2036. ACN.

Cabana del Real, 1 de novembre de 1413

Amb motiu de l'assetjament a la Ciutat, el comte Jaume d'Urgell, lliura a la seva esposa Isabel el sagrament d'homenatge que li tenien els habitants de la ciutat. I Isabel aconsellava als representants de la ciutat que no oposessin més resistència al rei Ferran.

- Transcriu la data en llatí

d _ _ _ _ ri _ _ a _ _ _ _ s _ _ _ _ v _ _ _ _ _ is

- Tradueix al català modern la següent transcripció del pergami

Jo us conseyll e us man que tota vegada que lo seynor Rey vos manarà que.li ubrau les portes de la ciutat de Balaguer, que.li ubrau. E obeyt en tot ço e quant vos manarà lo dit senyor Rey. E liurat-li les claus de la ciutat, si us o mane.

.....

.....

.....

- Què significarà pel comtat d'Urgell aquest fet?

.....

.....

.....

PERGAMÍ DE PRIVILEGIS NÚM. 2037. ACN

*Balaguer, 5 de novembre de 1413
 Ferran d'Antequera, que ja té presoner al comte Jaume, vol entrar a la ciutat de Balaguer i reuneix els paers i prohoms de la ciutat en el portal anomenat de Lleida i els demana que el deixin entrar a la ciutat sense impediments i els allibera de l'homenatge que tenien respecte Jaume d'Urgell i la infanta Isabel.*

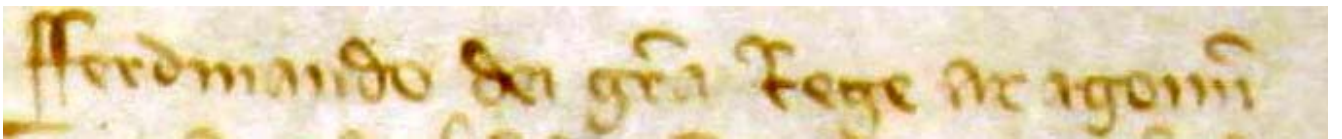
· Què era un paer? I un prohóm?

.....
.....
.....

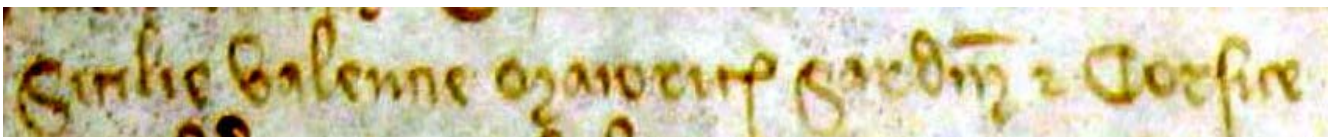
· Què significa que Ferran allibera el poble de Balaguer de l'homenatge que tenien respecte a Jaume d'Urgell?

.....
.....
.....

· Aquí tens un detall del començament del pergamí. El text nomena tots els títols que té el rei d'Aragó en aquell moment. Transcriu-los.

Ferdinando, Dei gratia, Rege Ara ___um,

S ___ci___e, V ___cie, Maioricarum, S ___dinie, et C ___s___c___

Comiteque B ___chinone, duce A ___rum et N ___trie

ac etiam comite R ___ss ___s et C ___tanie

· I ara, intenta traduir aquestes possessions al català

.....
.....
.....
.....
.....

El càstig

Jaume II va ser condemnat a mort per rebel i traïdor, però la pena se li va commutar per la presó fins a la seva mort.

Tots els seus béns li van ser confiscats i malvenuts, així com els de la família. De manera que tant la seva esposa com la seves filles van passar necessitats econòmiques.

Finalment, no podem oblidar que també s'ordenà enderrocar el Castell Formós de Balaguer, que era palau comtal i el símbol de la resistència de Jaume el Dissortat.

L'any 1950 les despulles del comte varen ser enterrades en aquest sepulcre, fet i decorat expressament

Sabies que...?

Jaume d'Urgell va passar per diferents presons, fins que va morir l'1 de juny de 1433 al castell de Xàtiva on reposen les seves restes.

La visió romàntica d'un comte

Durant el moviment de la Renaixença al segle XIX, la revolta de Jaume el Dissortat esdevé font d'inspiració per a la creació literària d'alguns escriptors.

L'any 1886, Frederic Soler, àlies Serafí Pitarra, va escriure un drama històric en tres actes i vers titulat O rei o res.

Aquí en tens un fragment que recrea el moment en què Jaume demana consell i suport a certs nobles.

*Nobles senyors, escoltaume
jo sé bé que'm sou lleals,
y tocant á n'est assumpto
me podreu dir la vritat.*

*Só aquell á qui's referia
lo rey en Martí lo Humá
quant estantne en la agonía,
y més que ab mots, ab senyals
digué que fós rey d'est regne
aquell á qui en dret tocás?*

*Jo crech que sí... crech que'm toca,
mes podria esta obcecat,
y per xó paré us demano.*

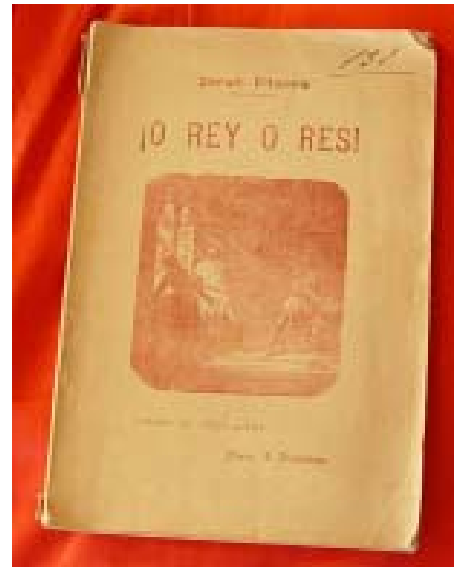
- Saps a qui se li atribueix aquesta frase «O rei o res»?
- Cerca informació sobre qui va dir-la i explica el paper que creus que tenia la persona que la va dir.

.....

.....

.....

.....

Àngel Guimerà també fou un poeta que s'inspirà en el passat medieval català per escriure les seves obres. Una d'aquestes porta per títol La mort d'en Jaume d'Urgell, i aquí en tens un fragment:

*Miserables, veniu! Aquí, en la terra,
hont los cuchs s'arrossegan, vos pertoca
caure humiliats! Jo soch de Catalunya,
d'Aragó, de València, de Mallorca...
Jo soch l'únich senyor per mon llinatge.*

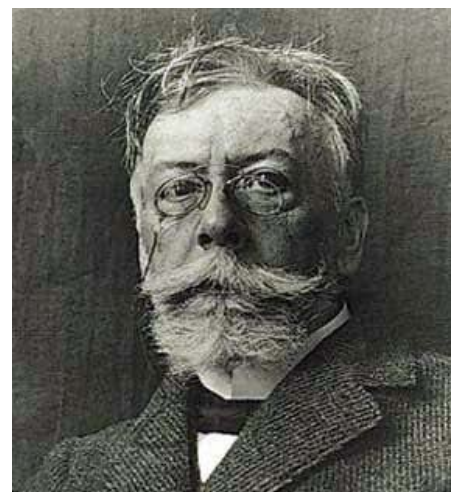
- Cerca informació sobre la Renaixença i del romanticisme del segle XIX i justifica per quins motius creus que la revolta de Jaume II va inspirar aquests escriptors.

.....

.....

.....

.....

Epíleg

Estàtua de Jaume II, realitzada per Víctor Pallarès, situada al carrer Jaume d'Urgell de Balaguer

Quan al segle XIX es va recuperar la figura de Jaume II, se li van atribuir qualitats tant d'heroi com de víctima dissortada.

Ara bé, deixant de banda els arguments que tenia Jaume II com a candidat al tron en el Compromís de Casp, si fem una anàlisi objectiva de la seva actuació en el context de l'època, el Dissortat no surt massa ben parat.

A la Història de Catalunya, dirigida pel prestigiós historiador Pierre Vilar, es fa aquesta valoració

«Jaume d'Urgell, que sempre havia demostrat tenir poc caràcter, es deixà convèncer per la seva mare i el noble aragonès Anton de Luna. Després d'haver jurat fidelitat al nou rei, va decidir prendre les armes per iniciar una acció militar completament il·legal i gairebé suïcida» (p. 195)

· Cerca informació sobre què era el jurament de fidelitat a l'edat mitjana i respon. Per què en aquest fragment es qualifica l'acció militar d'il·legal? Per què creus que van acusar a Jaume II de traïció?

.....
.....
.....

· Per quin motiu creus que es qualifica l'acció militar de «gairebé suïcida»?

.....
.....
.....

· La frase «O rei o res» conté clarament què sacrificava Jaume II amb la seva revolta. Creus que Jaume II va actuar com era d'esperar del comte d'Urgell? Justifica les respostes.

.....
.....
.....

· Amb la visió que tens ara d'aquest personatge històric, creus que el sobrenom «el dissortat» és el més encertat? Si no és així, per quin altre el canviaries? Justifica les respostes.

.....
.....
.....

Bibliografia

BATLLE, CARME. *L'expansió Baixmedieval: segles XIII-XV* a Pierre Vilar (dir.) *Història de Catalunya*. Volum. III. Barcelona: Ediciona 62, 1998.

DOMINGO, DOLORS. *Pergamins de privilegis de la ciutat de Balaguer*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 1997 (Col·lecció El Comtat d'Urgell, volum 2).

MATEU I LLOPIS, FELIPE. *La iconografía y la heraldica de los condes de Urgel en la sigilografía y en la numismática*. Lleida: Publicacions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, 1967.

RIERA, ANTONI. «Interregno en Cataluña». *La Aventura de la Historia*, núm. 164, juny, 2012, p. 58-63.

SABATÉ, FLOCEL. «El compromís de Casp» a *Historia de la Corona d'Aragó*. Vol I. Barcelona: Edicions 62, 2007, p. 287-304.

SABATÉ, FLOCEL. *Catalunya Medieval* a Ernest Belenguier (dir.) *Història de Catalunya*. Vol. II. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2006.

SANAHUJA, PERE. *Història de la Ciutat de Balaguer*. Balaguer: Offset Romeu, 1984.

SESMA, ÀNGEL (dir.). *El Interregno y el Compromiso de Caspe (1410-1412)*. Saragossa: Gobierno de Aragón, 2011 (Colección Actas, 75).

VVAA. *El Comtat d'Urgell*. Lleida: Universitat de Lleida, 1995 (Col·lecció El Comtat d'Urgell, volum 1).

VVAA. *El comtat d'Urgell a la península Ibèrica*. Reunió científica II Curs d'Estiu Comtat d'Urgell. Lleida: Pagès Editors, 1997 (Col·lecció Aurembiaix d'Urgell, II).